

Jacob van Maerlant en het „Leven van de H. Clara”

In het „Leven van Sint Franciscus” schrijft Jacob van Maerlant volgende verzen :

Maechden ooc camen daer mede
Ter eweliker salichede.
Van haren geselscepe was Clare
Deerste plant al openbare
Die gelijc der roose rooc
Ende gelijc der sterre ooc
Verre gaf uut haer scinen.
Dese es quite van aertscher pinen
Want die kerke alle jaer
Haren dach hout openbaer.
Dese was in onsen here
Francoise dochter met groter ere,
Ende moeder van armen vrouwen,
Die men mag besloten scouwen.
Die hare vite gerne hoort,
Van mi vint hise in Dietscher woort (v. 1771 vlg.).

De dichter heeft dus „in Dietscher woort” het „Leven van de H. Clara” geschreven, en dit vooraleer hij het „Leven van Sint Franciscus” vertaalde. Dat is daaromtrent alles wat wij in verband met dit werk weten. De Vita is immers verloren gegaan, en de dichter heeft na zijn vermelding ervan in zijn werk over Sint Franciscus, er nooit meer op gezinspeeld. Wij weten dus niet waar, noch in welke omstandigheden hij zijn Vita van Sint Clara heeft gedicht. Het is echter te vermoeden dat dit laatste werk bestemd was voor een Clarissenklooster. Laten wij naar Te Winkel luisteren : Dat werk is verloren gegaan, en over den tijd der vervaardiging weten wij niets; maar 't is niet onmogelijk, dat onze dichter het reeds te Maerlant geschreven heeft ter wille van de Clarissen, die daar in later tijd een klooster bezaten, dat

misschien reeds in of vóór Maerlant's tijd was gesticht ¹. „Misschien reeds was gesticht”, schrijft Te Winkel. Welnu, het eerste Clarissenklooster in Nederland kwam slechts in 1335-1349 tot stand ². Jacob van Maerlant kan dus de Vita niet hebben geschreven voor het Clarissenklooster te Maerlant op Voorne, om de eenvoudige reden dat er van een Clarissenklooster aldaar in zijn tijd geen spraak kan zijn. Wij voelen ons dus genoodzaakt naar een ander plaats uit te zien, een Clarissenklooster dat in Vlaanderen lag, in de nabijheid van het Maerlant in het Brugs Ambacht en van Damme. Slechts één klooster kan hiervoor in aanmerking komen : het Clarissenklooster te Brugge. Het is het oudste in Vlaanderen en het was, toen Jacob van Maerlant zijn „Leven van de H. Clara” schreef, het enige in de omgeving van Brugge.

Nog tijdens het leven van de H. Franciscus († 1226) kwamen zich de eerste Minderbroeders te Brugge vestigen. Omstreeks 1221 schonk een rijke poorter van de stad, Hendrik Ram, hun een stuk grond buiten de stadswallen gelegen, op het Wyc, alwaar later de Sint-Gillisparochie zou ontstaan en in 1240 de Sint-Gilliskerk werd opgericht. Veel jaren zouden zij er niet verblijven. In 1246 werd hun een uitgestrekt terrein op de Braamberg, in het midden van de stad gelegen, geschonken. De Minderbroeders bouwden er hun groot klooster, dat ruimte bood aan meer dan honderd kloosterlingen. Bij het bouwen van het nieuwe klooster werden zij mild gesteund : Margareta van Constantinopel wedijverde met haar zuster Joanna in bezorgdheid om het nieuwe gebouw, voor hetwelk ook Florentijnen en Bruggelingen zich zeer vrijgevig toonden ³.

¹ J. TE WINKEL, *Maerlant's Werken...* 2e druk, 's Gravenhage, 1892, blz. 69.

² P. HILDEBRAND, *Neerlandia Franciscana*, Izegem, 1919, blz. 68 : „En Hollande, le tout premier couvent du second ordre fut celui de Bois le Duc, érigé vers 1335-1349”.

³ C. LIEVENS, *Franciscaans Brugge vroeger en nu*, Brugge, 1952, blz. 8.

Omstreeks dezelfde tijd, rond 1250, was de maagd Ermentrudis zich komen vestigen in een kluis op de Sint-Baafsparochie. Deze parochie strekte zich in die tijden uit tot in de nabijheid van de kerk en het klooster van Sint-Andries. De kluis van Ermentrudis stond waarschijnlijk niet tussen de Boeverie- en Smedenpoort tegenaan de stad, zoals men gewoonlijk aanneemt, doch veel verder ten westen van de stad, op de grens van de twee parochies Sint-Baafs en Sint-Andries, op een plaats genaamd Rosendaele. Deze grond lag ten zuiden van de steenweg op Gistel en ten westen van het landgoed dat in 1610 als „Steenkin” bekend stond. In 1258-1259 stichtte Ermentrudis haar tweede klooster, te Sint-Jan bij Ieper, op een landgoed dat Rosendaele werd genaamd. De gelijkvormigheid van naam te Sint-Baafs en te Ieper kan bezwaarlijk aan het toeval worden toegeschreven, en staat waarschijnlijk in verband met de naam van de twee Clarissenkloosters, des te meer daar het klooster te Ieper ook genaamd werd „Monasterium Iprensis Urbanistarum in Bethleem” en Ermentrudis haar klooster van Sint-Baafs naar Brugge overbracht „in alium locum.. Betleem nominatum”⁴.

Ermentrudis en haar zusters waren, althans in 1256, volgelingen van de H. Clara. Dit blijkt uit een oorkonde door Prof. E. I. Strubbe uitgegeven⁵. In 1256 werd zij verzocht over te gaan tot een nieuwe stichting te Langemark, een „monasterium monialium inclusarum Ordinis Sancti Damiani”. Met de Orde van Sint-Damiaan werd de Orde van Sint-Clara bedoeld. In 1212 immers begonnen Sint Clara en haar eerste zusters hun nieuw leven in het klooster van San Damiano te Assisi.

Na enkele jaren verlieten Ermentrudis en haar zusters

⁴ A. HEYSSE, *Origo et Progressus Ordinis S. Clarae in Flandria*, in *Archivum Franciscanum Historicum*, jg. 1944, blz. 173 en 182.

⁵ E. I. STRUBBE, *De Clarissenabdij te Langemark*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, jg. 1950, blz. 182 en vlg.

het klooster te Sint-Baafs om zich te vestigen „juxta Brugas”, in het Wyc, dat de Minderbroeders hadden verlaten, op het terrein waarop de Paters Capucienen in 1866 hun nieuw klooster bouwden. Dit terrein had in 1866 een oppervlakte van twee hectaren. De Sinte-Clarastraat te Brugge dankt haar naam aan het vroegere Clarissenklooster. De zusters werden naar Brugge overgebracht in 1260⁶.

De omstandigheid dat de Minderbroeders hun klooster op het Wyc hadden opgezegd en zich in de stad hadden gevestigd, kan aanleiding hebben gegeven tot het overbrengen van het klooster te Sint-Baafs naar de parochie van Sint-Gillis. De Clarissen stonden vanzelfsprekend onder de leiding van de Minderbroeders. De afstand tussen het klooster op de Braamberg en Rosendaele was betrekkelijk groot, nagenoeg vier kilometer. De zusters zowel als de Minderbroeders zullen er de nadelen van hebben ondervonden. Het nieuw Clarissenklooster op Sint-Gillis lag op slechts één kilometer van de Braamberg. In 1260 lag het nog „juxta Brugas”, nabij Brugge. Enkel jaren nadien werd de Sint-Gillisparochie bij de stad Brugge ingelijfd. Minderbroeders en zusters zullen hebben ingezien, dat het overbrengen van hun klooster van Sint-Baafs naar Brugge veel voordelen bood⁷.

Andere factoren kunnen ook hun invloed hebben doen gelden. Het is niet uitgesloten, dat naast de Minderbroeders, ook een of ander rijke poorter van Brugge heeft bijgedragen om Ermentrudis naar de stad te lokken. Het is bekend hoe in de dertiende eeuw de adel en de rijke poorters met elkander wedijverden om de eer in de nabijheid van hun eigendom en verblijf een klooster te

⁶ A. HEYSSE, *a.w.*, blz. 174: „ipsae sorores translatae sunt anno 1260”.

⁷ A. HEYSSE, *a.w.*, blz. 183: de stichting van een Clarissenklooster te Langemark werd onder meer opgegeven „ob nimiam distantiam a civitate”, om reden van de te grote afstand van de stad (Leper).

stichten. De pastoor van Langemark verzocht Ermentrudis een klooster te stichten te Langemark en Margareta Boudravens zocht haar te overhalen om de abdij te stichten op haar eigendom bij Ieper. Beiden behoorden tot rijke poortersgeslachten van Ieper ⁸.

Wellicht hadden de zaken eenzelfde verloop te Brugge. Het ligt in de lijn van hetgeen wij elders zien gebeuren, dat een rijke poorter die op het Wyc woonde, geldelijk is tussengekomen om Ermentrudis te overtuigen haar kluis te Sint-Baafs te verlaten om zich in het Wyc te komen vestigen. Ridder Jan II van Gistel woonde in de nabijheid van het Clarissenklooster op het Wyc. Hij bezat er een groot herenhof, het Gistelhof genoemd. Hij was zeer rijk en de kloosters genegen. Toen hij in 1275 het Gistelhof verliet om zich in het centrum van de stad te vestigen, stond hij zijn hof af aan de Paters Augustijnen. Dit maakt het meer dan waarschijnlijk dat hij in goede betrekkingen had geleefd met de Minderbroeders, toen zij nog op het Wyc woonden. Zij waren zijn naaste geburen. Zij kunnen hem de wenk hebben gegeven zich aldaar te laten vervangen door de Clarissen. Ridder Jan van Gistel was een van de eerste en grootste weldoeners van het klooster. In 1266 heeft hij de Clarissen bijzonder begiftigd. Kan. A. Duclos schrijft: „Abbaye des Riches Claires.. dotée par Marguerite de Constantinople, en 1266, et par Jean de Ghistelles, le jeune, et son épouse, sur leur dôt matrimoniale, en la même année” ⁹. De gravin van Vlaanderen schonk in 1266 15 gemet moergrond aan het nieuwe klooster: „quinque bonaria mori nostri jacentis immediate juxta morum Fratrum Guillelmitorum versus occidentalem plagam”. Hieruit mag men echter niet besluiten dat het initiatief tot het verplaatsen van het klooster van haar is uitgegaan. Margareta van

⁸ E. I. STRUBBE, *a.w.*, blz. 187.

⁹ A. DUCLOS, *Bruges, histoire et souverains*, Brugge, 1910, blz. 182. Zie de tekst in Bijlage II.

Constantinopel steunde het stichten van de Clarissenkloosters in Vlaanderen. Het is kenschetsend dat ze de schenkingsoorkonde van Jan de Scotis voor het stichten van een nieuw klooster te Langemark, en ook deze van Margareta Boudravens voor het stichten van de Clarissenabdij bij Ieper heeft medegezegeld. Isabella van Luxemburg, vrouw van Gwijde van Dampierre, steunde en beschermde de Clarissenabdij te Werken. De gift van de 15 gemet moergrond kan dus niet worden ingeroepen als een bewijs van een speciale tussenkomst van de gravin, doch moet worden beschouwd in het licht van een algemeen verschijnsel: de gravin steunde de stichting van Clarissenkloosters in Vlaanderen. Ridder Jan van Gistel integendeel verschijnt niet als weldoener van de twee andere Clarissenkloosters. Er moet dus een bijzondere reden zijn geweest waarom hij als weldoener van het klooster van Ermentrudis te Brugge optrad.

Er was inderdaad hiertoe een bijzondere reden. Een lid van het geslacht van de heren van Gistel verbleef in het klooster van de Minderbroeders en werd er zelfs Minister Provinciae Franciae. Hij stond in 1286 nog aan het hoofd van de Provincie. Hij heette Niklaas van Gistel. Hij was een buitengewoon begaafd Minderbroeder. Hij nam daarbij nog een actief deel aan de uitbreiding van de Tweede Orde, deze van de Clarissen, in Vlaanderen. Het Clarissenklooster van Gentbrugge, dat in 1286 uit het Brugse klooster ontstond, werd door zijn toedoen gesticht¹⁰. Ook het klooster te Werken, insgelijks uit dit van Brugge in 1286 ontstaan en later naar Petegem overgebracht, kwam door zijn bemiddeling tot stand¹¹.

¹⁰ A. HEYSSE, *a.w.*, blz. 190: „Monasterium Gandense, quod inceptit D. Avesoete vanden Amede, fr. Nicolao Ministro”. — Nicolaus de Ghistella, Minister Provinciae Franciae”.

¹¹ A. HEYSSE, *a.w.*, blz. 196: „Monasterium in parochia de Werken opera praefati patris Ministri extrui coeptum est eodem anno 1286 ab Isabella Principe, conjuge Guidonis, comitis Flandriae”. Het klooster werd door dezelfde Isabella van Luxemburg overgebracht naast haar

Broeder Nikolaas van Gistel stierf in 1288. Wanneer rekening wordt gehouden met de hoge bedieningen die hij toen reeds had uitgeoefend, staat het vast dat hij reeds Minderbroeder was toen Ermentrudis haar klooster van Sint-Baafs naar Brugge overbracht¹². Wellicht was hij niet vreemd aan de overbrenging ervan, des te meer daar het klooster tot stand kwam in de nabijheid van het hof van de Heren van Gistel.

Er is echter nog meer. In de lijst van de eerste abdisen van het Clarissenklooster te Brugge komt de naam voor van Domina Catharina van Ghistele. Het is niet geweten in welke orde zij elkander opvolgden. Catharina van Gistel verliet echter het Brugse klooster in 1286 om dit van Gentbrugge te helpen stichten¹³. Ze was dus reeds abdis te Brugge vóór 1286, en werd het waarschijnlijk tussen 1270 en 1280. Ze stierf te Gentbrugge op 31 juli 1319. Haar geboortjaar moet ongeveer hebben samengevallen met dit van ridder Jan II van Gistel. Zij was zijn naaste bloedverwante en mogelijks zijn zuster. Het moet ons dus niet verwonderen dat deze ridder in 1266 als bijzonder weldoener van de Clarissen te Brugge is opgetreden.

woning te Petegem. Ze stierf in 1298 en werd in het koor van het klooster begraven. — Ook het Clarissenklooster te Sint-Omaars kwam onder zijn bestuur tot stand: „Monasterium Audomarense ante illud tempus et ante alia coeptum est aedificari a sorore Maria Florens, dum praefatus Pater Nicolaus adhuc esset Custos Flandriae, sed illud posterius intrarunt, anno videlicet 1288, VI idus Augusti, quo eodem anno ille P. Nicolaus obiit VI nonas octobris”. Ibidem, blz. 200.

¹² A. HEYSSE, *Necrologium conventuum Brugensium*, in *Analecta Franciscana*, tom. VIII, blz. 52: „Anno Dni 1288 obitus R.P. Fr. Nicolai de Ghistella, quondam dominus legum, postea minister Franciae et primus penitenciarius domini pape”. Er waren nog twee andere leden van dit geslacht in het klooster te Brugge binnengetreden. Zie Ibidem, blz. 13: „Anno Dni 1283 obitus Fr. Roberti de Ghistella”, en blz. 45: „Anno Dni 1282 obitus Fr. Simonis de Ghistella”.

¹³ A. HEYSSE, *Origo et Progressus...*, blz. 177: „Domina Catharina van Ghistele, hic abbatissa, quae fuit una fundatrix monasterii Gandensis. Obiit anno 1319 Julii 31”.

*
* *
*

Jacob van Maerlant heeft zijn Sint Franciscus Leven gedicht voor de Minderbroeders van het klooster te Utrecht, op hun verzoek. Hij heeft het „Leven van de H. Clara” geschreven voor een Clarissenklooster, nl. voor dit te Brugge. Wie heeft er hem daartoe verzocht? Het ligt voor de hand dat de Minderbroeders van het grote klooster op de Braamberg hiervoor het eerst in aanmerking komen. Zij waren immers belast met de geestelijke leiding van de Clarissen te Brugge. In 1265 namen Ermentrudis en haar zusters de Regel aan van Paus Urbanus IV¹⁴. Van dan af werden zij Urbanisten of Rijke Claren. Ze werden Urbanisten genoemd omdat zij de Regel van Paus Urbanus volgden, en Rijke Claren omdat zij in het bezit mochten blijven van hun onroerende goederen. Het jaar 1265 was dus een beslissend jaar in de geschiedenis van het Brugse klooster. Van dan af was het wenselijk dat het Leven van de H. Clara, bestemd om te worden voorgelezen in het klooster aan de zusters, zou worden ter hand gesteld.

Het wordt meer dan waarschijnlijk dat de Minderbroeders van de Braamberg, ja zelfs Niklaas van Gistel, hun overste, Jacob van Maerlant hebben verzocht de Vita van de H. Clara te vertalen. De dichter was, wanneer hij zich te Damme vestigde, reeds gewonnen voor het ideaal van armoede en onthechting, waarvan de H. Franciscus en de Minderbroeders de vaandeldragers waren. Reeds in zijn Rijmbijbel, die hij op 31 maart 1271 vol-

¹⁴ A. HEYSSE, *Origo et Progressus...*, blz. 175: „Hoc constat ex documento authentico asservato Bruxellis in Archivo Provinciae S. Joseph in Belgio: Noverint universi quod nos abbatissa et conventus Ordinis S. Clare iuxta Brugas, accepimus omnes, nulla nostrum excepta, Regulam dni Urbani pape quarti, et professe sumus eandem, non coacte per Fratres, sed preprimis voluntarie. In cuius rei testimonium presenti scripto sigilla nostra duximus apponenda. Datum anno Dni M^o CC^o sexagesimo quinto, die iovis post oct. apostol. Petri et Pauli”.

tooide, had hij de Orde van de Minderbroeders on-dubbelzinnig geprezen. Hij schreef er immers :

Na dese regle so dede
 Francoys sine regle maken
 So hi best conste gheraken.. Vs. 22786-22788.

Het is opvallend dat de dichter niet steeds dezelfde houding aanneemt tegenover de abdijen of kloosters die in de omtrek van Brugge lagen of er bezittingen hadden. De ene keurt hij volledig goed, andere beoordeelt hij zeer scherp, en nog andere vermeldt hij zonder meer. Zijn houding tegenover de Cisterciënsers bv. is totaal verschillend met deze tegenover de Minderbroeders. Over de grauwe monniken, de Cisterciënsers, schrijft hij in zeer ongunstige zin. Waarom? Hij heeft hier twee Cisterciënserabdijen in het zicht : deze van Ter Doest en deze van Vaucelles. Hij kende deze abdijen van dichtbij.

De abdij van Ter Doest lag op een uur afstand van Damme. Deze had veel bezittingen in Zeeland en in Voorne, zowel in Oost- als in Westvoorne. Op de zoute schorren, die ze aldaar had ingedijkt, hield de abdij grote kudden schapen. De wol werd over zee naar Damme gebracht. Ze werd aldus een grote mededingster van de ridders van Roden en van deze van Gistel, die hun wol uit Engeland betrokken. De monniken waren kooplieden geworden die zee en land doorkruisten. Rijke poorters werden in de abdij begraven, en de monniken van Ter Doest, zo schrijft de dichter, bekommerden zich niet veel om de armen.

De abdij van Vaucelles lag ver af van Damme, doch ze was de dichter niet onbekend. Te Damme zelf en in de omgeving had de abdij veel eigendommen aangekocht, en dat juist in de tweede helft van de dertiende eeuw, toen Jacob van Maerlant te Damme verbleef. In 1255 kocht ze 28 hectaren en 81 ca moergrond te Knokke, om er de hofstede de Grote Keuvel op te richten. In 1260 kocht ze 28 ha. 83 ca. moergrond te Westkapelle bij

Knokke, waarop de Kleine Keuvel werd gebouwd. In 1275 kocht ze nog 28 ha. 82 ca. moergrond te Lapscheure-Moerkerke. Intussen had ze in 1263 te Damme zelf, en dan nog wel op de hoek van de Koornmarkt en de Sint-Jacobstraat, dus op een welgelegen plaats voor de handel, een groot eigendom aangekocht, Cranenburg geheten, om haar hofsteden na te gaan, ze renderend te maken en handel te drijven. Te Damme zelf had de dichter vernomen dat de abdij van Vaucelles in 1286 het halsrecht had gekocht in de streek van Crèvecœur en Pézières¹⁵.

In het licht van deze gegevens moet men de volgende bittere kritiek op de Cisterciënsers beschouwen :

Hoe groot een snuedel hi was dese steven
 Entie ghone dies met hem bleven
 Dinken mi die vroede abten nu togen
 Die vu al dit te copene pogen
 Dat men hem doe boot omme niet
 Wie es er die nauweren coepman ziet
 Dan die grawe moenc ? jn weet wie.
 Dan die grawe moenc ? jn weet wie.
 Des gods huus goet, na dat ict zie
 Sulsi eer borgen twee deels jaers
 Eer si goet coops ghelosen thaers
 Zee ende lant si dorlopen
 Omme copen ende vercopen
 Den riken gheven si sepulture
 Der aermer ebben si ghene cure

¹⁵ M. BRUCHET, *Archives Départementales du Nord, Répertoire Numérique, Série H, Fonds Benedictins et Cisterciens*, Rijsel, 1928, — p. 310, 28 H 81 : Domaine de Flandre „Grande Cuvelle” Westcappelle et Knocke. — 28 H 83, Domaine de Flandre, Petite Cuvelle à Westcappelle. — 28 H 82, Domaine de Flandre, Lapscheure. — 28 H 52, Jurisdiction et fourches patibulaires de Pézières. — 28 H 84, Domaine de Flandre, Damme, Maison de Cranembourg. Het is duidelijk dat Grande Cuvelle en Petite Cuvelle een slechte vertaling zijn van Grote en Kleine Keuvel. In het Registrum Decimationis uit 1330-1331 staat de abdij van Vaucelles getaxeerd voor het goed dat zij in het bisdom Doornik bezat : pro domo que vocatur tutula. Deze eigendom werd nooit geïdentificeerd. Tutula staat hier voor Cucula, en cucula is kovel. Door Tutula werd dus de Keuvel te Knokke bedoeld.

Ja die van vauchele of dit wel zit
 Hebben ghecocht galge ende pit
 Verghevet mi biddic lieve liede
 Dat ic die wearheide bediede. — Sp. Hist. IV. 3-28 vs. 53-70.

De dichter neemt hier een zeer scherpe en bittere houding aan tegenover de Cisterciënsers en noemt abt Stefanus, die hun Regel opstelde, spottend: een snul, een onnozelaar. De Cisterciënsers van Ter Doest en van Vaucelles waren, (ironisch gezegd) veel sluwder dan Stefanus: het gedrag van de monniken was immers gans in tegenstrijd met de Regel die hij had opgesteld.

Jacob van Maerlant was vriend van den huize in het klooster op de Braamberg. De betrekkingen tussen hem en de Minderbroeders aldaar waren zeer innig. Hij kende er meer dan een Minderbroeder en was ermede bevriend. Hij kende er vooral de Minderbroeder Hendrik de Coster, een familielid van de dichter, die er in 1304 overleed¹⁶. Nog meer, zijn genegenheid voor deze monniken strekte zich uit tot hun ordebroeders te Utrecht. De Onze-Lieve-Vrouwekerk, een hulpkerk van Sijsele, stond, zoals Sijsele zelf, onder het patronaat van het kapittel van Utrecht. Hieruit volgden noodzakelijk veel relaties tussen de Onze-Lieve-Vrouwparochie en Utrecht. Het klooster op de Braamberg lag op deze laatste parochie. Er waren dan ook veel betrekkingen tussen het klooster van de Minderbroeders op de Braam-

¹⁶ A. HEYSSE, *Necrologium...*, blz. 50: „Anno D. 1304 obitus Fr. Henrici Custodis”. Uit het *Necrologium* zelf blijkt zeer duidelijk dat er hier geen sprake is van de Custos of Gardiaan van de Provincie, maar wel van een Minderbroeder die de Costere heette. De eigennaam Hendrik komt meer dan eens in de familie de Costere te Houtave voor: Jan filius Heynrycx Costers hofstede... te Houtave, anno 1358. Oorkonde nr. 2403 bl. Rijksarch. Brugge. Ook in het obituarium van de kerk van Houtave, berustend in de pastorij aldaar, vindt men de eigennaam Hendrik verbonden met de Coster. Jacob van Maerlant ontmoette er wellicht menig Minderbroeder uit Damme, waaronder Niclaus de Dam, gestorven in 1311 (*ibidem*, blz. 24) en wellicht ook Rodowardus de Dam (*ibidem*, blz. 37).

berg en dit te Utrecht. Minderbroeders van het klooster te Brugge werden naar Utrecht over geplaatst. Willem van Brugge was er in 1263 Gardiaan ¹⁷.

Blijkens de proloog van Sint Franciscus Leven :

Jacop van Merlant wille hier af
Dichten dor der ghere bede,
Dies hem tUtrecht inde stede
Harde vriendelijke baden ¹⁸.

kan men besluiten dat de dichter het Franciscus-Leven vertaald heeft op verzoek van enige Minderbroeders die te Utrecht verbleven. De dichter was er door vriendschapsbanden mede verbonden. Het was niet zonder reden dat Jacob van Maerlant één onder hen „lieve gevadre” noemt :

Nu, broeder Alaerd, lieve gevadre
Desen rijm, die ic hier vergadre
Dor uwe ordine, bidt onsen here
Dat hise ter baten kere
Den dichters enten lesres mede,
Dat hi hem geve herten vrede. — vs. 81-86.

Kreeg de dichter van broeder Alaerd te Brugge geestelijke leiding? Was hij zijn geestelijke vader? Slechts één Minderbroeder wordt bij naam genoemd en deze wordt aangesproken als „lieve gevadre”. Men zal er meer dan louter vriendschap in zien. Indien Jacob priester was en bekommerd om zijn geestelijke vordering, dan kan „gevadre” meer betekenen dan vriend. Er dient ook rekening te worden gehouden met het feit dat de Minderbroeders te Utrecht, die Jacob hadden verzocht het Leven van Franciscus te vertalen, en onder hen in eerste rang broeder Alaerd, te voren in Brugge hadden verbleven. De dichter schrijft immers tot zijn vrienden-Minderbroeders te Utrecht :

Ende wi lieden, die ebben verloren
Die gone, die tsire ordine behoren vs. 10502-10503.

¹⁷ P. MAXIMILIANUS, *Sint Franciscus Leven*, deel II, 1954.

¹⁸ P. MAXIMILIANUS, a.w., deel I, blz. 37.

De dichter beklagt er zich om dat hij die Minderbroeders als het ware verloren heeft, dat hij ze niet meer kan bereiken, dat ze ver van hem vertrokken zijn. Ook Martijn, wie deze nu ook moge zijn, zal er zijn spijt over uitdrukken dat hij niet meer te Brugge verblijft, en aldus gescheiden is van zijn vriend Jacob :

Jacop, du woens in den Dam
 Ende ic tUtrecht; dies ben ic gram,
 Dat wi dus sijn verscheden. — Dander Martijn vs. 14-16.

Jacob van Maerlant was in het klooster op de Braamberg zo goed gekend, dat de Minderbroeders er zelfs zijn kopiïst kenden. Wanneer hij zijn werk naar Utrecht zond, dan vroeg hij erin dat de bevriende Minderbroeders aldaar zouden bidden voor Jacob en voor Janne die dit scrivet. Meer hoefde hij de kopiïst niet bekend te maken. Deze was hun voldoende bekend : de broeders wisten wie door Janne was bedoeld.

De vriendschapsbanden, die Jacob van Maerlant met de Minderbroeders verbonden, maken het waarschijnlijk dat het voorstel om het Leven van de H. Clara te vertalen van hen of van iemand onder hen is uitgegaan. Hieruit volgt echter niet dat Jacob dit groot werk onvergeld heeft ondernomen. Hij kan het Leven van de H. Clara op bestelling hebben geschreven. Men kan de veronderstelling voorop zetten dat de Minderbroeder, Minister Niklaas van Gistel, de dichter heeft verzocht de Vita te vertalen om het gedicht ter hand te stellen aan de abdis Catharina van Gistel en dat hij ridder Jan II van Gistel heeft gevraagd de dichter voor zijn werk te vergoeden. Jan II van Gistel was kamerheer van de graaf en woonde als een prins in zijn groot herenhuis op het Wyc, het Oud Gistelhof. Hij bleef er wonen tot in 1275, en vestigde zich toen in het centrum van de stad, in het Nieuw Gistelhof. Hij was gehuwd met de oudste dochter en erfdochter van Filips van de Woestine. Het geslacht van de Woestine hield de tol van Brugge in leen van de graaf,

en werd hierdoor zeer rijk. Door zijn huwelijk met Isabella van de Woestine kwam deze tol in handen van Jan van Ghistel. Het jaar 1266 was een wonderjaar voor de Brugse Clarissen, omdat toen een aanvang werd gemaakt met de bouw van een grote kerk, en de gravin en ook Jan II van Gistel in dit jaar het Clarissenklooster begiftigden. Werd het Leven van de H. Clara in dit jaar besteld? Dan zou echter de dichter twee grote werken in betrekkelijke korte tijd hebben geschreven. Hij eindigde immers zijn Rijmbijbel in het begin van 1271. Waarschijnlijk heeft dus de dichter de vertaling van de Vita slechts aangevangen nadat hij zijn Rijmbijbel had voltooid.

De familie de Coster was aan ridder Jan van Gistel bekend. De ridders van Gistel hadden bezittingen te Houtave¹⁹. In januari 1247 ontsloegen Jan I van Gistel (vader van de voorgaande ridder) en zijn vrouw de dochter van Giselinus van de leenhulde die zij hun schuldig was over 7 gemet grond die te Houtave lagen „juxta curtem monachorum”, in de nabijheid van de hofstede van de monniken²⁰. Hierbij was de abdij van Sint-Andries bedoeld, die te Houtave in het bezit was van een grote hofstede, het Middelhof, ten noorden van de kerk gelegen. De 7 gemet lagen aldaar in de nabijheid van twee Costerlanden en van de hofstede waar omstreeks 1300 Hendrik de Coster woonde²¹. Dit maakt het waarschijnlijk dat Adelisa een dochter was uit het geslacht de Coster, des te meer daar er rond dezelfde tijd een Giselinus de Coster ten noordoosten van de kerk van Houtave woonde²².

De ridders van Gistel hebben dus het geslacht de Coster te Houtave gekend en dan ook Jacob de Coster,

¹⁹ Rijksarchief Brugge, oork. nr. 5969 bl.

²⁰ Rijksarchief Brugge, oork. nr. 7399 bl.

²¹ Rijksarchief Brugge, oork. nr. 2403 bl.

²² Rijksarchief Brugge, Cart. A 93 Sint-Salvatorskerk, fol. 98.

de klerk van de ridders van Roden, en vooral deze laatsten. De ridders van Roden en deze van Gistel waren immers verwant met elkander. Gerardus I van Roden was gehuwd met Isabella van de Woestine, dochter van Filips van de Woestine, vermoedelijk de vader van de reeds vermelde Filips²³. De ridders van Roden en deze van Gistel woonden in de tweede helft van de dertiende eeuw te Brugge en dreven samen handel met Engeland van waaruit zij de wol betrokken. In 1272 verschijnen Jan II van Gistel en Gerardus van Roden onder de „septem magnatum Flandriae” in verband met het uitkeren van een zeker bedrag door de Vlaamse kooplieden aan de koning van Engeland²⁴. Jan II van Gistel moet de klerk van Gerardus van Roden hebben gekend.

Hij heeft hem ontmoet te Damme, de grote stapelplaats van overzeese goederen. De wol van Engeland werd langs Damme in Vlaanderen ingevoerd. Ook Damme was voor Jan van Gistel een bron van inkomsten. In 1272 verkochten Jan van Gistel en Isabella van de Woestine het recht van de Maelpennink op elk geladen wagen aan de schepenen en poorters van de stad Dam-

²³ Isabella van Gistel, dochter van Roger van Gistel, was gehuwd met Arnold van Cysoing. Gerardus van Roden en Hendrik van Voorne hadden elk een zuster van Arnold van Cysoing gehuwd. Anderzijds trad Jan III van Gistel in het huwelijk met Margareta van Durbuy, en Albrecht van Voorne met haar zuster Chatharina. Deze familiebetrekkingen zijn van het grootste belang voor wat betreft de bestellingen die Jacob van Maerlant, klerk van de heren van Roden, heeft verkregen.

²⁴ RYMER, *Foedera, conventiones, litterae, etc.*, uitg. van 1727, deel II, blz. 111. Zie: T. DE LIMBURG-STIRUM, *Le Chambellan de Flandre*, Gent, 1868, I. Les Sires de Ghisteltes: De riches alliances avaient porté la fortune de la famille de Ghisteltes à un haut degré de splendeur, et les services qu'ils avaient rendus aux comtes de Flandre avaient donné aux sires de Ghisteltes une position puissante. Jean II de Ghisteltes, par suite de son mariage avec Isabelle, dame de la Woestine, va se trouver mêlé à l'histoire commerciale de la ville de Bruges, car tout le tonlieu de cette ville se trouva dans les mains du seigneur de Ghisteltes”.

me ²⁵. Het spreekt van zelf dat hij, in deze aangelegenheid, in betrekking gekomen is met de schepenklerk van de stad.

Wij kunnen besluiten. Het leven van de H. Clara werd, volgens het getuigenis van de dichter zelf, geschreven vóór het Leven van de H. Franciscus. Dit laatste werk heeft Jacob waarschijnlijk geschreven in 1276 ²⁶. Dit jaartal is de terminus ad quem voor de vertaling van het Leven van de H. Clara. De terminus a quo is 31 maart 1271, datum van de voltooiing van de Rijmbijbel. De Vita werd dus gedicht tussen 1271 en 1276. De dichter werd door de Minderbroeders van Brugge verzocht het Leven van de H. Clara te schrijven ²⁷, en de bestelling ervan werd gedaan door ridder Jan II van Gistel, waarschijnlijk ter gelegenheid van het verkiezen van Catharina van Gistel tot abdis van de Rijke Claren te Brugge.

J. NOTERDAEME

BIJLAGEN

I

1247, Januari. — *Ridder Jan van Gistel, Heilswinde, zijn moeder, en Isabella, zijn echtgenote, oorkonden dat zij Adelise en haar echtgenoot Johannes vrijstellen van alle leenverplichtingen wegens een grond, die het vrijbezit wordt van de Sint-Andriesabdij; bovendien verklaren beide laatsten af te zien van alle recht van vruchtgebruik op gemelde grond.*

Brugge, Rijksarchief, oorkonden nr. 7399 bl. Oorspronkelijk stuk op perkament.

²⁵ T. DE LIMBURG-STIRUM, *a.w.*, blz. 121.

²⁶ P. MAXIMILIANUS, *a.w.*, deel II, blz. 381.

²⁷ Wellicht heeft de Minderbroeder Minister Niklaas van Gistel aangedrongen bij Jan II van Gistel opdat deze het werk van de dichter zou bezoldigen.

Universis presentes litteras inspecturis Johannes de Ghistella miles, Heilsuindis mater ejus et Ysabella ipsius uxor, salutem in Domino. Universitati vestre significamus quod nos Adelise, filie Ghiselini, uxori Johannis dicti Walgerlinc, circiter septem mensuras terre arabilis iacentis in parochia de Houtawa iuxta curtem monachorum Sancti Andree ab omni iure feudali debito vel quacumque alia servitute in quibus nobis vel successoribus nostris tenentur seu tenere possent, quitamus et eisdem Johanni et Adelise eius uxori, homagium, si quid nobis de dicta terra debent aut deberent, remittimus et in presentia hominum nostrorum ad hoc specialiter evocatorum quitum clamamus, nichil iuris penitus nobis vel heredibus nostris reservantes, pro remedio animarum nostrarum et predecessorum nostrum concedentes ut ecclesia Sancti Andree iuxta Brugis predictam terram libere et quiete et absque ullo servitio nobis perpetrando inde in perpetuum ... valeat possidere. Ad hoc nos Heilsuindis et Ysabella, fide media et iuramento corporaliter prestito promittimus quod si aliquid iuris ratione dotis in dicta terra habuimus quod illud de cetero non reclamabimus. In cuius rei testimonium presentes litteras sigillorum nostrorum munimine fecimus roborari. Actum anno Domini millesimo ducentesimo quadragesimo sexto mense januario.

2

1266, Brugge. — *Ridder Jan van Gistel, de jonge, en zijn vrouw Elisabeth oorkonden dat zij renten ten bedrage van 45 pond 3 schelling en 3 denier op gronden te Gistel en elders aan de abdij van de Clarissen te Brugge voor de som van 562 pond vlaams hebben overgedragen.*

*Brugge, Bisdom, Archief van de Urbanisten.
Oorspronkelijk stuk op perkament.*

Universis presentes litteras inspecturis Johannes de Ghistella, miles, junior, et Elyzabeth eius uxor, salutem.

Noverint universi quod nos vendidimus et werpivimus secundum legem patrie iure proprietatis .. abatisse et sororibus Sancte Clare iuxta Brugis, quadraginta quinque libras tres solidos et tres denarios flandrensium annui redditus super certis pechiis terre assignati tam in parrochia de Ghistella quam in aliis parochiis scilicet Quos redditus taliter assignatos vendidimus predictis ... abatisse et sororibus cum pleno relevio atque coep, ab ipsis vel ab eorum successoribus libere perpetue

possidendos pro precio quingentarum ac sexaginta duarum librarum et quadraginta solidorum et septem denariorum, de quo precio nobis plenarie extitit satisfactum in parata pecunia, et quod precium erat verum precium et iustum dictorum redditum, promittentes eisdem .. abatisse et sororibus de dictis redditibus vel aliquo iure eorundem non movere litem vel controversiam ullam, sed ipsos redditus ab omni nomine universitate ecclesia seu persona ecclesiastica legitime defendere, auctorizare atque incalumpniatos tenere, et de dictis redditibus vel aliquo iure eorundem in aliqua aliam personam se donationem, venditionem vel obligationem aliquam non fecisse.

Et ut omnia et singula predicta inconvulsa et firma permaneant, presentes litteras sigillorum nostrorum munimine duximus roborandas.

Nos autem Johannes de Ghistella, miles, senior, dominus de Formizeles, et ego Elizabeth eius uxor, qui dictos redditus predictae Johanni iuniori, filio nostro, in subsidium sui matrimonii contulimus, predictam venditionem prout supra dictum est, laudamus et approbamus et in signum approbationis nostra sigilla presentibus litteris appendimus.

Hec acta fuerunt legitime Brugis in ecclesia beati Donatiani, coram Philippo de Poele, Lamberto Hamer, Woutermanno de Gandavo, Willelmo dicto Steenwardre, militibus, Reinverdo filio Godeleve, Weitino Balfel, Waltero Wevel et Boidino Broekre, scabinis officii Brugensis, anno Domini millesimo ducesimo sexagesimo sexto.